

Monumentnummer*: 532329

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

T 033 421 74 56
E info@cultureelerfgoed.nl

Status rijksmonument
Inschrijving register* 16 september 2016
Kadaster deel/nr 82818/106

Woonplaats* Utrecht
Gemeente* Utrecht
Provincie* Utrecht

Locatiennaam Fort Blauwkapel, Utrecht
Locatieomschrijving

Kadastrale gemeente*	Sectie*	Kadastraal object*	Appartement aanduiding	Grondperceel
Utrecht	H			1479
Utrecht	H			2219
Utrecht	H			1879
Utrecht	H			1624
Utrecht	H			661
Utrecht	H			156
Utrecht	H			2220
Utrecht	H			2102
Utrecht	H			2208
Utrecht	H			2096
Utrecht	H			203
Utrecht	H			2179
Utrecht	H			2218
Utrecht	H			2217
Utrecht	H			1570
Utrecht	H			1626
Utrecht	H			205
Utrecht	H			2221

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Kadastrale gemeente*	Sectie*	Kadastraal object*	Appartement aanduiding	Grondperceel
Utrecht	H			2088
Utrecht	H			212
Utrecht	H			1800

Omschrijving**

Cluster 33. Fortaanleg met aardwerken.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

FORTAANLEG MET AARDWERKEN WAARIN (RESTEN VAN) GESCHUTSOPSTELPLAATSEN EN BETONNEN EN GEMETSELD WERK, MET REDUIT EN REST RAVELIJN, MET NATTE GRACHT MET BUITENOEVERS EN (RELICTEN VAN OMLEIDINGS- EN ONDERHOUDS-)WEGEN EN MET GEBOUWDE EN AANGELEGDE ONDERDELEN als basale en typerende onderdelen van Fort Blauwkapel. Forten werden gewoonlijk geconstrueerd op basis van vooraf aangebrachte aardlichamen, die als een fundering fungeerden en wegzakken in (een natte en slappe) bodem moesten voorkomen. Bij de bouw van de forten is, behalve dit meestal al tactisch 'voorgevormde' aardlichaam - dat op zichzelf reeds een weerbare rol kon vervullen - ook nog een specifieke aanleg gerealiseerd die bedoeld was om de defensieve kracht te vergroten, de veiligheid van de bezetting te waarborgen en intern en extern transport en verkeer te vergemakkelijken. Zo ontstonden er onder meer aarden dekkingen voor verschillende bouwwerken, om ze minder kwetsbaar te maken voor inslagen van vijandelijk vuur, aarden wallen die de bebouwing en open terreinen dekten en de contouren bepaalden en bestrate paden en appelplaatsen. Forten waren meestal omgeven door een of meer natte of droge grachten om eventuele nadering van de omwalling of het fortterrein door een vijand tot het laatst toe te belemmeren. Forten waren hierdoor slechts te bereiken via een of meerdere bruggen of anders via een smalle landengte. Waar om waterstaatkundige of andere redenen een permanente directe verbinding tussen binnen- en buitengebied bestond, was deze zodanig uitgevoerd dat hij slechts met de grootste moeite te passeren was. Toepassing van zogenoemde ezelsruggen, monniken (bij vestingen) en / of hekwerken was hierbij gebruikelijk. Bestaande waterlopen werden meestal omgeleid via de grachten, waarbij meestal (dam)sluizen moesten worden toegepast om het peil in de gracht te kunnen handhaven. Langs de buitenzijde van de grachten lag vaak een weg die, of een pad, dat zowel in de vorm van een gedekte weg (glacis / enveloppe) kon zijn aangelegd, als ook wel gelijk met, of zelfs boven maaiveldniveau kon liggen. Deze wegen of paden konden diverse functies hebben, variërend van openbare weg tot onderhoudspad en ook van militaire, gedekte weg tot exclusieve toegangsweg naar het fort. Buiten de natte gracht bevond zich bovendien vaak een (van oudsher en soms nog ten dele) met grenspalen als zodanig aangemerkte zone waarover het Ministerie van Oorlog zeggenschap had, de zogenoemde Militaire Landsgrond.

Fort Blauwkapel wijkt onder meer af van dit algemene beeld door de opname binnen het versterkte terrein van het reeds bestaande gehucht Blauwkapel, en de (nauwelijks omgeleide) Maartensdijkse Vaart. Evenwijdig hieraan bleef het oude pad ook door het fort lopen. Een gedeelte van de gronden binnen het fort kende dan ook een civiele bestemming en maakte - als burgerlijke enclave - geen deel uit van de Militaire Landsgrond. Het reduit aan de zuidzijde (keelzijde) van het werk was niet rechtstreeks met het fort verbonden en was apart omgracht. Een ander uitzonderlijk kenmerk was dat het fort een toegang kende aan de frontzijde; deze werd bewaakt en verdedigd door middel van een brug over de gracht en een ravelijn. Een bijzonder aspect is ook de spoorweg naar Hilversum (geopend

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

in 1874), die een deel van de oostelijke gracht en het ravelijn van het werk afsneed, een feit dat in 1921 een vervolg kreeg toen een verbinding tussen de lijnen naar Amersfoort en Hilversum tot stand werd gebracht, waardoor het spoor aan de zuidoostzijde van het fort opnieuw de gracht doorsnijdt. In deze zogenoemde verbindingssbaan is aan de zuidoostzijde van het fort een nog herkenbare damsluis gebouwd. De bruggen over de sluis en in de parallel met het spoor lopende omleidingsweg - de Bastionweg - zijn na de oorlog vervangen door gewapend betonnen exemplaren. De bescherming van de fortaanleg heeft betrekking op de op de bijbehorende kaart aangeduide percelen; een deel van het hart van het fort blijft buiten de bescherming als Rijksmonument.

In meer recente jaren hebben diverse aanpassingen van het werk plaatsgevonden, waaronder een uitbreiding van de woonfunctie, terwijl aan de zuidwestzijde van het fort werkzaamheden met groot grondverzet zijn uitgevoerd. Een ter plaatse van de vroegere brug aan de noordzijde van Fort Blauwkapel aangelegde dam is eind 2003 opgeruimd; de weg is oostelijk omgeleid over een nieuwe, enigszins naar historische voorbeelden gemodelleerde brug. Bij de herinrichting van het fort is de ongeveer noord-zuid het fort doorsnijdende sloot (onderdeel van de Maartensdijkse Vaart) gedempt. Een deel van de wallen was al eerder geëgaliseerd. Er liggen van oudsher openbare omleidingswegen rond het fort, die thans echter voor een deel hun karakter hebben verloren. Het fort is omgeven door een ring van (hoog opgaande) bomen.

Omschrijving

FORTAANLEG MET AARDWERKEN WAARIN (RESTEN VAN) GESCHUTSOPSTELPLAATSEN EN BETONNEN EN GEMETSELD WERK, MET REDUIT EN REST RAVELIJN, MET NATTE GRACHT MET BUITENOEVERS EN (RELICTEN VAN OMLEIDINGS- EN ONDERHOUDS-)WEGEN EN MET GEBOUWDE EN AANGELEGDE ONDERDELEN van Fort Blauwkapel. Het fort bestaat thans in hoofdzaak uit een vierhoekig, asymmetrisch aardwerk met - qua grondplan - vier verschillende bastions, waarvan het buitentalud gepunte vormen kent. De aardwerken omsluiten het fortterrein of terreplein en de civiele gronden vrijwel geheel, terwijl ook de andere grote bomvrije gebouwen door aardwerken zijn gedekt. Het fort is destijds op de kruising van de as Gageldijk (w) - Voordorpsdijk (o) en de weg van Utrecht over Maartensdijk naar Hilversum gebouwd, maar alleen de oost-westverbinding is toen rond het fort geleid. Deze oude weg van Utrecht naar Hilversum liep tot na de oorlog over Maartensdijk - zij het in de praktijk niet dóór, maar rond het fort. Het fortterrein wordt nu doorsneden door een (opnieuw) met hardstenen 'kinderhoofdjes' bestrate weg en een wegensysteem met dito bestrating en klinkers waarlangs de gebouwen en andere functies en onderdelen bereikbaar zijn. De aardwerken van het fort omvatten resten van opstelplaatsen voor geschut binnen de fortgracht en resten van betonnen en gemetseld muurwerk bij geschutsemplacementen, terwijl op verschillende plaatsen (aardgedekte) betonnen onderdelen uit de 19de en 20ste eeuw liggen. Hier en daar - onder meer in de toegangsweg tot het reduit - is nog plaveisel van behakte keien (kinderhoofdjes) of klinkers aanwezig. De gracht van Fort Blauwkapel is nog vrijwel compleet aanwezig (deels weer hersteld) en vormt een ruime natte omkadering, als onderdeel van de aanleg. Een bijzonder en zeldzaam geworden element van de aanleg is de separate gracht rond het reduit; de meeste (vroeg- of midden-19de-eeuwse) grachten rond dit soort werken en rond torens zijn in latere perioden gedempt. De oorspronkelijk met grenspalen als zodanig aangemerkte zone waarover het Ministerie van Oorlog (geen) zeggenschap had, de Militaire Landsgrond, maakt deel uit van der aanleg; uitzonderlijk en zeer zeldzaam is de civiele - dus niet militaire - enclave in het hart van het Fort Blauwkapel.

Waardering

De FORTAANLEG MET AARDWERKEN WAARIN (RESTEN VAN) GESCHUTSOPSTELPLAATSEN EN BETONNEN EN GEMETSELD WERK, MET REDUIT EN REST RAVELIJN, MET NATTE GRACHT MET BUITENOEVERS EN (RELICTEN VAN OMLEIDINGS- EN ONDERHOUDS-)WEGEN EN MET GEBOUWDE EN AANGELEGDE ONDERDELEN van Fort Blauwkapel is van algemeen belang vanwege:

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegevens voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende meer dan 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de eeuw), c. het systeem van 'levende' veldversterking (20ste eeuw).

Het onderdeel is een voorbeeld van een aarden aanleg met wegen- en padenstelsel, aarden dekking voor verschillende functies, gracht, (bestratede) (omleidings)wegen en door middel van grenspalen aangeduide militaire zone uit de periode 1818-1821, dat in latere ontwikkelingsfasen is verbeterd en dat zich in het bijzonder kenmerkt door de erin geïntegreerde civiele (woon)functies. Een deel van de gronden binnen het fort was civiel van karakter.

* Ensemblewaarde en situationele waarden vanwege zijn ligging binnen het systeem van de Nieuwe Hollandse Waterlinie.

* Het onderdeel is representatief (karakteristiek) omdat het verschillende fasen in de ontwikkeling van accesverdediging op grote schaal laat zien en in het bijzonder die van de toepassing van aarden dekking en van natte grachten rond forten. Uitzonderlijk zijn de gehandhaafde natte gracht rond het reduit en de civiele status van een deel van het fortterrein.

* Het onderdeel is redelijk goed bewaard omdat het systeem van bescherming door middel van aarden dekking vrij goed herkenbaar is gebleven en omdat het grondplan en de gehele gracht (in de toestand van 1921) grotendeels bewaard zijn gebleven.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Fort, vesting en -onderdelen

Functie

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument